

13330 : 1-20.

ACC. N:R M.

Landskap: Småland Upptecknare: Oscar Karlsson, Alghult
Härad: f. Möre Berättare: " " "
Socken: Medesjö Berättarens yrke: fönsterghasblåsare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1879 i Medesjö

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Barnets vård och uppfostran under förskoleåldern. Lu F 98.
S. 1-20.

Luf. 98

Barns vård och uppfostran. Tillsynen över de minsta barnen, särskilt
vår, sommar och höst då modern alltså deltog i arbetena vid
landgärdar och torp. Ärovalde äldre systrar då sådana funnos,
annars modern själv, i vilket fall modern oftast hade bar-
net med sig vid arbete i slättering vår och sommar, samt
under skördetid på hästen då säden skördades och roffrut-
ter backades ur jorden. Vid sådana tillfällen medförde
modern ett kärke eller lakan, vilka formades som en
djup vagg, vilken med band eller snören ("simmé") fästes
mellan tvänne träd. Barnets rörelser, men
också vinden, bidrog till att "gungan" rörde på sig och
"sörde" barnet. Jag tror jag skrivit i annat sammanhang
hur en moder en gång fick se en stor trollkvinna kom-
ma fram ur skogs brynet, lyfta barnet ur "vaggan" och
lägga det till sitt bröst och gea barnet mjölk från sitt
bröst. Detta barn blev stamfader för en släkt vilken
än i dag består av ett mycket stort och starkt släkte av män
och kvinnor. Tillsynen över barnen, åtminstone

ett eller två måste i fattiga och mindre bemedlade hem få sin tillsyn av modern. Sedan var det överallt, i den byggd jag skriver om, de äldre syskonen som, även vid ringa ålder, fick sig ilagda att ha uppsikt och slumdom vård om de mindre syskonen. "Hage", sele eller armbukning var icke i bruk på landet under 1880-90-talet bland bondfolk och bögnare. Längre fram i tiden, början av 1900-talet började "hage" användas sommartid, vid glas- & järnbruken i orten. Någon slags bjältra på barn har jag icke sett. Då barnet var tre år ansågs det kunna klara sig själv med naturbehoven även om mor och syskon fick hjälpa till att "knäppa upp" och "knäppa igen" vid förekommande behov. Vid 5-årsåldern ville knappast någon moder att hennes barn, hälet om någon främmande sig det, "skulle hänga i hennes kjortel", d. v. s. visa sig rädd för den främmande och söka skydd hos modern.

Fjälsklors ansågs det vara moderns uppgift att

att fastna och lösgöra lära barnet varjehanda befendemonster.
Härligt då hus banden, denna tid och på den ort här
skrivs om, mästarens hade sitt arbete utomhus och endast
måttiden och kvällar var inomhus den tid barnet inte sov.

Barnen fick lära sig hålla "böka" eller "niga" beroende på
om det var pojke eller flicka, för alla främmande, även
värre grannar, som kom på besök in i bostaden
i mycket unga år. Särskilt för fadern fordrades obetingad
lydnad av barnen men också modern skulle älydas
då han befälde något. Om barnen, vid en främmande
persons besök, drog sig lätt in till modern ansågs detta
vara "chikanerande" och benämndes sålunda: "Dom (barnen)
hängen i kjorteln på morsan". Ett s. s. talesätt som ofta
användes om barnen var följande: "Det skall böjas i tid,
som krokigt skall bli" varvid man syftade på den
fjärande ställning till "lägre" stånd ^{vilket} ~~han~~ ansågs som en
stor tillgång för mindre bemedlades barn.

4.
Tilltalsordet för barn till föräldrar var alltså i de socknar
varom här är fråga Ni. Om någon sade du till en person i
samma ålder, alltså vuxna personen emellan, sågs det som
ett ovänligt tilltalsord, såvida de icke förut kommit överens om
att säga Du till varandra. Barn sade alltid Ni till far och mor,
även då de var blivit gifta och bodde i samma gård som för-
äldrarna. För att få säga du till någon fördrades att den
äldre föreslog den yngre, eller var "lägre bländ", att föreslå
att tilltalsordet du skulle brukas mellan dem. Om någon
i fylle eller annat upprymt tillstånd vågade säga du
till någon som var ett pinnhål högre på samhällsstegen
så fick han omedelbart den frågan: "När drack vi duskål."

Barns tilltal till främmande var "farbror" eller "foster",
även där ej någon släktskap förefanns. På någon gård kunde
man höra att äldre folk tilltalade sina ungarna föräldrar,
moder eller fader med tilltalsordet "Imor" eller "I far". Nu förekom
mer icke sådana tilltalsord. Beträffande simhetsbetyget
vet jag icke mycket. Själva minnes jag inga sådana, i var-

je fallt icke från fars sida. Har aldrig, vad jag minnes, suttit i fars knä, och jag tror icke han var strängare än andra fäder på orten. Icke heller har jag sett mycket av vänlighet mellan far och barn i andra familjer. Annat var förhållandet mellan modern och barnen. Denna omkrets-belygelse (modern - barn) var icke mycket uppskattad av grannarna, ty om en moder var särskilt omsint och god vid sina barn, då kunde man av beskäftiga grannbor få höra försmädliga ord därom f. ex.: "Den där 'livan' har gör ingenting annat än klappar sina barn i röven", o. d. nedbättande omdömen. Var barnen allt för lite förelagsamma på egen hand (saknade initiativ) då talade grannarna försmädeligt om barnen: "Di hänge mest i kjortlarna på mossin". Då barnen var 3-4 år måste de lära sig att hålla åt alla de mötte ute på vägar o. andra ställen, gossarna skulle lyfta på mödran och "locka", flickorna skulle "nigä" d. v. s. böja knäna med en "knyck". Kyssta på hand förekom icke i dessa orter. Några olika beteendemönster vid hälsning för olika personer, förekom icke.

Vissa var strängt förbjudet i mitt hem och att så var fallet i de flesta hemmen är säkert. Några hotcher eller påföjden om förbudet överträdde minnes jag inte att det hotades med.

För "brunns gubben" varnades barnen allmänt. Likaså fingo de inte leka begravnings, eller "jura mor" om det var pojkar och flickor som lekte tillsammans. Att "leka med elden" var mycket strängt förbjudet och vid sådan "förmaning" berättades ofta om hur illa det gällt för barn som varit olydiga beträffande varsamhet med eld. I orten där jag som skriver detta växte upp, fanns en person som botade djur som blivit sjuka. Han kallades "Länge Masbe" och vi varnades bestämt för att säga något ont eller fult till eller om denne man. Ly om så skeddde kunde han "förgöra" oss. Han kunde bota alla slags djur som blivit sjuka, blott genom att "läsa" över dem eller med sina händer stryka djuren på ryggen eller länd. Så bodde allmogem i varje fall. Att skrämma barnen för "solarn" var allmänt och det var inte att undra på att barn var rädda för denne. Den tidens solare kröp genom skorstensarna

barnen. Var det många barn kunde det bäddas så, att vid varje ända på sängen lades en huvudd kudde och på detta sätt kunde 6 eller flera barn placeras. Detta sätt att ligga till sängs kallades på allmogespråk: "Ligga flajfötös". Den som skriver detta har, då jag som 12-årig "tjänade vänder" varit i sådan bädd. Efter 7-8 års åldern sov barnen av olika kön i var sina bäddar, så långt jag vet om den saken.

Barnens placering vid matbordet: In till 10-12 års ålder måtte barnen stå vid bordet då måltid intogs. Detta motiverades med att barnen skulle, eller rättare hade utsikt, att växa fortare än om de sutto. Alla barn som är sunna vill ju fort bli vuxna som "stora" och därför var detta stående icke motståndande för barnen. Bords-bön före och efter varje måltid var obligatorisk i de flesta hemmen. Händedräkten var olika för flickor o pojkar från 5-6 års åldern då pojkar fick de första byxorna med ridfästa livsfycke. Framtill var ett "sprund" = öppning anbringat så, att "jörken" kunde tas fram av pojken vid behov för urinerering. Bak till var knappar

med knapphåll anbrakta så att bakdelen av byxan kunde fästas
med vid behov. Byxorna var med knappar fästade vid d. h.
livslycket. För flickorna var ju saken enklare. Deras kläde-
dräkt såväl under- som överplagg var helt öppna med till.
Byxor eller s. k. bukonger var den tiden (1870-90-talet) icke brukli-
ga för varken gossar eller flickor bland allmoget, iden naturligt
dessa anläggningar berör. Förkläde av samullslyg, mästarells
hemmarvärt, användes av både pojkar och flickor från
född 4 ä 5-års åldern. Både ofta var en s. k. "dregellapp" av varat
lyg, hängande på bröstet ä barnet, och fäst i ett snöre
än haken. Flickor var på många orter klädda i halbrage
lillockhad, d. v. s. virkad, av vitt samulls garn, varar några
i riktigt vackra mönster. Spädbarns möstar utbyttes mycket
tidigt, 2 ä 3-års åldern mot. för flickorna skullett och för poj-
kar mätta vilka senare varierade i måten oläliga mönster,
dock alla försedda med "smäck" d. v. s. något slag av stäm
fram till, andingen av läder eller hård papp. För pojkar
9 växlade humdarnaden vinter och sommar. På vinterid

Då det började bliva 7-8° kallt och mera byttes pojkmans (och även äldre mans) huvudbonad ut mot en varmare, vilken var försedd med: ankingen nedslag som räckte från öganen, bakåt till öron och nacke eller enbart "öranlappar". Strumpor användes med skaff s. k. "benlingar" så långa att de räckte upp till knäna. Dessa fasthölls med ett strumpband lindat om benet mellan vaden och knäet, lika för män och kvinnor. Barnen använde strumpor liknande de ovanbeskrivna äldres, dock så, att barnen gick barfota så snart det på våren blev möjligt och till hösten då kylan blev för stark. Alla strumpor för såväl äldre personer som för barn varo stickade av bomspinnet ylle-garn varhelt materialet kom från byarnas stora "färs-sockor". Småbarns strumpor stickades ibland av bomullsgarn. Skor till barn och äldre tillverkades av byskamkaren och materialet var, då det gällde äldre manspersoner, hemmagarvat läder av ox- eller kohud, och för barn av kalvskinn. Kvinnor och barn hade lika skor vinter och sommar, men Karlarna: banden och hans söner o drängar, hade störlar

med skaff av läder som räckte över knäna på höst-vinter
och vårlid, samt om sommarlid "finskor" av "rassläder" =
d.v.s. läder av hälskud. Ytterkläder för barn var ej van-
liga. Blev det mycket kallt, och barnen skulle följa mor eller
far vid sådant tillfälle, då sveptes en gylleschal omkring
dem. Sådana "schalar" av ylles, 2 u 2 met i kvadrat, hade
alla kvinnor av allmoget ända fram på 1920-30-talen.
Håret flätades på flickorna och kortklippes på pojkar. Sällan
såg man en pojke under 15 år med benat hår.

Det jag såg, och så mycket jag vet var allmoget på
det hela laget mycket nogt med renligheten. Undantag
finnes ju alltid så som f. ex. då en skolhantverks (småskola)
till mig av lärarinnan förebräddes att han hade så smutsig
fiskduk. Hans svar mycket diplomatiskt: "ja den har inte
varit tvättad på länge". Alla, såväl män som kvinnor, var
mycket försiktiga med helgdags- kyrklädrarna, medan
de till vardags kunde gå rätt så enkelt klädda.

Modestheter i klädesväg förekom icke, vad jag kan erindra

mig under slutet av förra och början av innevarande seklet.
Det var sanning som skalden (min ej vilken) skrev om granen:
"Du färg och klädnad alldrig skiftar. Är nordens folk en frozen
bild:" etc. Barnen hade icke tillåtelse att tala vid bordet om
de ej blev tillfrågade om något "Du skall låta maten förgämnas"
var lagen. Bordbesticket var sked och kniv. Den förra oflast till-
värkade av odelmä, och kniven av lysmeden som smitt den av
avbrutna eller förslitna liår. Icke hos far och mor, men hos
många familjer hade barnen befattning att vänta tills "lille-
furen kom". Att lemna kvar mat som var lagd på träbrädet
gick icke an. Barnen skulle alltid läsa bordsbön stående så-
väl före som efter måltid. De vanligaste bordsböner voro
följande. Före måltiden: I Jesu namn till bords vi gå, välsigne Gud den
mat vi få. I Jesu namn, amen. och efter samma: Gud ske lov för ma-
ten, hälsan och allt godt. I Jesu namn, amen. På några ställen
säg jag barm tacka föräldrarna för maten genom att säga i
hand. Försaker vannades barnen allmänt för, detta emedan
det antogs skada händerna. De försaker som mest brukades

av allmogem var sirrup. Stora socker i stora kägelliknande
format fanns och kallades loppsocker. Från begravnings- brist-
ninga- och läsmöte- kallus var det vanligt att smärta och
sötsaker (karameller) smetogs hem till barnen.

Twättning av ansikte och händer förekom på de flesta hem,
men knappast annat än varje morgon. Undantag från den
regeln var såltsynta i de fall då arbets art, f. ex gödsel-
ning, arbete med bränning av fåttor i skogen o. d., nödrändig-
gjorde att tvätta sig på andra tiden av dygnet.

Förebyggande handvård var obefintlig om inte följande skall
anses för handvård. (Undertecknad fick värk i en hand i 12-års-
ålder. Jag var i arbete hos hys f. d. båtsman och han hade till
handa saltsyredroppar i en liten flaska. Han stack ner ett litet
halmbå i flaskan och på halmbåns ände bildades en liten
droppe av flaskans innehåll, jag fick öppna munnen så långt
det var möjligt och så släpptes saltsyredroppen ned i tanden.
Jag tror knappast det i denna värld kan finnas större smärta än
jag kände då. De sänderpräta tandbitarna fick jag plöja

hott fjälv bäl jag kunde: Tandvård nådens år 1892.

Varmbad kunde ingen vuxen människa komma i åt-
njutande av som ej hade egna anordningar för bad.

Tragning av kroppen måste ske genom att en större
balja av trä fylldes med varmvatten och så fick man
försöka brätta sig antingen själv eller med andras hjälp.

Badhus eller andra badanordningar fanns ej tillgängliga till
i orden vintertid. För småbarnen räckte väl nödtyfligt bäddar-
jan till och användes också, måhända i sparsammare laget
i många hem. Huru man uprotade enent befintliga löts
vel jag icke. För s.k. väggläss fanns ett fängsredikat bestående av
en bräda c:a 80-90 cm lång och 10 cm bred, i vilken bräda
flera hundra hål inborrats till sådant djup, att brädet på mot-
ta sidan var hel. Under matten gick vägglässen till anfall mot
den som var i sängen, men då det började dagas anbrädde
de åfortägligt varvid de gämsde sig i brädets 100-fals hål.
Då man gick upp ur sängen, tog man fram "lurbrädan"
och slog den rätt hårt mot spiselhällen varvid lussen ram-

lade ut på denna. Med en björkenskoast eller barse förgräddes
låsren in i eldbrasan och så var det klart för nästa fängst.

Små barn fick icke, utan i sällskap med vuxna, bada i öppet
vatten. Någon särskilt konstruerad stol för småbarn, att an-
vändas för deras naturbehov har jag ej sett. Det vanligaste sät-

let här för var väl att modern "höll ut" dem då så erfordrades.
Då de ansågs kunna reda sig själva fick de "gå på huset". Förutom den
välbekända "pottan" vet jag icke mig hava sett någon för ändamålet
tillverkad stol. Hur man ordnade för ett sjukt barn vet jag icke.

Glade något barn skadat sig och skadan icke var av allvarlig art
enl. föräldrarnas tro, brukade mor eller sysskan "läsa" på det
skadade stället, "lill den värken det hava kunde". Jag hörde aldrig
i min barndom att någon läkare hämtades till ett sjukt barn.

Lidant fick "kloka gummar" i orden sköta om, oftast med gott resultat.

Några egentliga lekar inomhus kan jag icke erindra mig om
man undantar "rida ranka" på föräldrars och ^{slänt} eller sysskans knä.

Utomhus var den tid då is var eller snö fans lekar van-
liga dels på isar med ett "slä. kan", dels på skridskor, samt

att åka hälsbacke. På sammanna iordningställdes små inhägnader av stenar eller trägrenar, som skulle föreställa ladugårdar. Byns befolkning var jordbrukare till övervägande del och ladugård var väl den enda förvärvskällan. Tor och oxar till ladugården ordnades så, att grankottar, försedda med ben och horn av träpinne, blers oxar o. kor, medan tallkottar fick föreställa får. Alltid fanns någon skändig pojke som kunde framställa en vacker häst à la Döderhult, och så var slätt och ladugård ordnad. I byn var en mindre vattensamling med små "tunar" = öar uti. ~~Att~~ Att av en träklubb förländiga en båt och förse denne med mast, segel och roder var lätt ordnat för någon skändig ättling av fornäidens vikingar, och om rodet kunde ställas så, att båten "lade till" vid Åland, Gotland eller annan plats på jordklotet, då vart det en fröjd och stolthet av den art som är verkligt äkta. Fäderna här beskrivna leksaker kostade inte ett enda öre. Ingen av de lekande hade några vare sig ören eller kronor, men de hade lika trevligt som de barn vilka har leksaker för

stora pengar. Någon tillverkare av lekraker handverks-
eller fabriks mästigt, fanns ej i orten vida omkring.

Flickorna hade ju sina dottrar, hemmagaflada samt poj-
karnas kor får och bötar, men glada och nöjda voro alla i.

Böcker med bilder uti vora mycket sållysta i orten ända
fram på 19-hundralets början. De bilder som funnas voro
de bibliska, i fjärta färger lysande plånscher, samt på någon
större gård uppsatta till jul och andra höglider.

Lagen om troll, skogsrå, sjövä och landmätare samt drog rass-
lande landmätarkedjor efter sig i moar och marker berättades
ofta då äldre personer besökte varandra. En rissar samt ofta
sjänges var "Petr Jönsson han såg i fäderneslandet" att ämbets-
männen förbröt det nordiska landet o. s. v. En annan rissa, vilken
handlade om kuriren Einclair, då han inträdde i underjorden,
upplästes eller deklamerades ofta. Denna dikt började sålunda:

Läst när på ljuslig blomsteräng jag mina lamm utförde och
satte mig där jag var van och lärkan bäst jag hörde" etc.

17 Dikten ifråga för berättades in i en präktig sal: där kring

ett bord. Seder svenska "Hörar" sabbso. etc. Hur berättarna lärt sig
dessa sagor och sånger är skrivaren icke bekant, troligt är att
de funnits i tryck. Religionsundervisning i hemmen var allmän
i min ungdom på så sätt, att man varje dag hörde morgon och
aftonbäner och, som förut nämnts, bordsböner läses högt. De an-
dachtsböcker som sällan lästes högt som söndagarna var följande:
Norborgs, Johan Arns och Luthers psaltter samt Seltengrens brev
och sånger i andliga ämnen, m. m. Vad barnen framför annat
skulle lära sig var morgon- och aftonbäner. Allt detta
utanförlig. Föreläsningen för barnen blev säkerligen att Gud var
en skräck och mycken främhet, bordenande Gud. Direkt tal med
barnen om djävulen förekom ej så vitt för mig är känt men
att nämnda väsen sagat den eller den som syndat mycket, levande;
det hörde jag som barn talas om. Vi, mina syskon och jag,
fick icke gå till andra barn och leka på söndagarna, den
tid på dagen då predikan pågick i kyrkorna, vanligt mellan
kl. 10 till 12 f. m. och jag tror denna sed gälde överallt i den
bygg här skrives om. Den vanligaste aftonbönen hade följande

lydde: "jag tackar Dig Gud, min käre himmelrike fader" etc.

I lantbruks hemmen började arbetet vanligt med eftersyn av yngre systrar. Håller tid måste de, så snart krafterna det medgav, vända slipstemon då liarna slipades. Ett annat ansvarsfullt arbete var att vakta de i hagen befunda fåren, ^{få} ~~här~~ anfäst mot dessa av räven, m. fl. små sysslor. De flesta barns första arbete ut sysselsättning var att mellan de växande potatisen på åkern eller "landet" (som en mindre potatisåker vanligen kallades) rensa bort det mellan potatisfjätarna frodigt växande ogräs. Ett ypperst långsamt och obetydligt arbete. På häsen, då säden skördats, måste de minsta barnen, - 4-5-åringar, plocka upp alla de sädesar som vid skörden fallit av och blivit liggande kvar bland sådstubben på åkern. Dessa sysselsättningar gällde för såväl flickor som pojkar. Några allmänna plikter som barn hade att dagligen utföra, var icke rädande. Min plikt var under sommartid att varje morgon, då man gått på "dagsverk" att mata herd vår ko till beteshäden. Detta kallades för "köra i vall". På aftonen skulle kan hämtas och matas

ACC. N:R M. 13330:20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

in i fähuset, så att allt var färdigt för mor att kvällsmjölka.
Sådan syretsättning var allmänt barnens göramål. För de barn,
vars föräldrar icke hade görd och dragare, var det att
i skogarna och skogen samla grenar och kvistar för bränsla
samt bära, eller på kärva eller kälke draga hem delsumma.
Att "springa ärendé" till grannar var också barnens göramål,
selefan hade väl knappast någon hört talas om i denna del
av landet, vid denna tid, 60-70 år sedan.

20